

Теорія та історія держави і права

УДК 347.9:340.15]:316.334.4(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20627748>

**Трансформація принципів судочинства в контексті розбудови
правової держави: історико-правовий та соціологічний виміри**

Пилипенко В. В.,

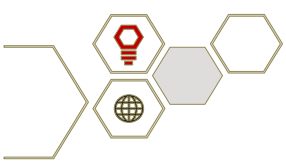
кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
навчально-наукового інституту права на психології
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-2555-542X>

Романова О. М.,

кандидат історичних наук, доцент
завідувач кафедри загальнотеоретичних правових
і соціально-гуманітарних дисциплін
Київського університету права НАН України
<https://orcid.org/0000-0001-7634-3438>

Прийнято: 22.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

Анотація: Дослідження спрямоване на здійснення комплексного міждисциплінарного аналізу еволюції та сучасної трансформації засадничих принципів судочинства в Україні. Завдяки історико-компаративному та ретроспективному методам простежено генезу процесуальних інститутів від давньоруського права до модернізаційних процесів XIX століття. Компаративно-правовий метод дозволив зіставити вітчизняні правові пам'ятки із західноєвропейськими аналогами, а також порівняти сучасні українські реалії

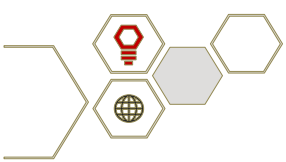

з досвідом держав Центрально-Східної Європи. За допомогою соціологічного та структурно-функціонального підходів вивчено сучасний стан суспільної довіри до суду, явища правового нігілізму та наслідки впровадження цифрових технологій в юстицію.

Доведено наявність європейського коріння української процесуальної традиції, що простежується від змагальних та публічних елементів найдавніших кодифікацій до інституціоналізації професійного захисту й спеціалізації судів у Литовських статутах та праві Гетьманщини. З'ясовано, що природний розвиток ліберальних засад судочинства XIX століття був деформований тривалим радянським тоталітарним досвідом, який утвердив пріоритет політичної доцільності, ліквідував суддівську автономію та сформував стійке відчуження між суспільством і судовою владою. Охарактеризовано поточний стан української юстиції через призму соціологічного концепту інституційної гібридності. Оцінено вплив воєнного стану, який, з одного боку, підтвердив високу життєздатність та інституційну стійкість судової системи, а з іншого, актуалізував теоретичні дискусії щодо меж модифікації класичних принципів усності та безпосередності судового розгляду.

Зроблено висновок, що ефективний рух у єдиний європейський правовий простір залежить від синергетичного поєднання історичного досвіду, послідовної політичної волі та постійного соціологічного моніторингу емпіричних правових практик, що дозволить нівелювати деструктивну тоталітарну спадщину й забезпечити стійку легітимність судової влади.

Ключові слова: верховенство права, судова реформа, інституційна гібридність, правосвідомість, тоталітарна спадщина, євроінтеграційний курс.

Transformation of the Principles of Judicial Administration in the Context of Building a State governed by the Rule of Law: Historical-Legal and Sociological Dimensions

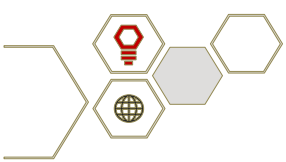
Pylypenko V. V.,

Ph.D. in History, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Theory,
History and Philosophy of Law
of the Educational and Scientific Institute of
Law and Psychology of the
National Academy of Internal Affairs Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2555-542X>

Romanova O. M.,

Ph.D. in History, Associate Professor
Head of the Department of
General Theoretical Legal, Social and Humanitarian Disciplines
of the Kyiv University of Law of the
National Academy of Sciences of Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7634-3438>

Abstract: The study is aimed at carrying out a comprehensive, interdisciplinary analysis of the evolution and contemporary transformation of the fundamental principles of justice in Ukraine. By means of historical-comparative and retrospective research methods, the genesis of procedural institutions is traced from ancient Rus law to the modernization processes of the nineteenth century. The application of the comparative-legal and structural-functional approaches has allowed for a juxtaposition of domestic historical legal monuments with Western European counterparts, as well as a systemic examination of public trust in the judiciary, legal

nihilism, and the consequences of implementing digital technologies in the justice system.

The existence of deep-seated European roots within the Ukrainian procedural tradition is proven, traced from the adversarial elements of the earliest codifications to the institutionalization of professional legal defense within the Lithuanian Statutes and the right of the Hetmanate period. It is established that the natural development of liberal principles was severely deformed by the Soviet totalitarian experience, which asserted the priority of political expediency and formed a persistent alienation between society and the judicial branch. The current state of Ukrainian justice is characterized through the concept of institutional hybridity. The impact of martial law is assessed, which confirmed the institutional resilience of the judicial system, yet actualized theoretical discussions regarding the limits of modifying the classical principles of the oral and direct nature of court hearings.

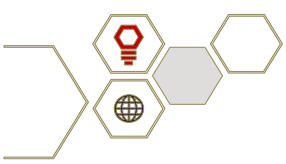
It is concluded that an effective movement into the single European legal space depends on a synergistic combination of historical experience, consistent political will, and continuous sociological monitoring of empirical legal practices, which will allow for neutralizing the destructive totalitarian legacy and ensuring the sustainable legitimacy of judicial power.

Keywords: rule of law, judicial reform, institutional hybridity, legal consciousness, totalitarian legacy, European integration course.

Постановка проблеми

Сучасний євроінтеграційний поступ України та подолання безпекових викликів актуалізують модернізацію судової влади як ключового елемента розбудови правової держави. Проте цей процес неможливо розглядати поза ретроспективним контекстом: тривала колоніальна залежність українських земель деформувала національну правову культуру та зумовила амбівалентність розвитку інститутів правосуддя.

Попри конституційне закріплення засад верховенства права, незалежності суду, змагальності та доступності юстиції, їхня практична реалізація

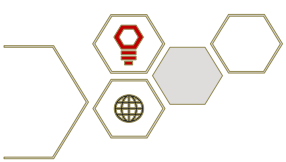

залишається фрагментарною. Емпіричні соціологічні дані фіксують високий рівень корупційних ризиків, загрози суддівській автономії та тривалий розрив між нормативною моделлю судочинства і реальними соціальними практиками. Посткомуністичний транзит держав Центрально-Східної Європи доводить, що успішна адаптація процесуальних інститутів потребує синергії історичного досвіду та інституційних перетворень. Натомість в Україні імплементація стандартів Ради Європи та практики ЄСПЛ нерідко має формальний характер, що призводить до гібридного поєднання європейських процесуальних форм із пострадянським сутнісним змістом.

Таким чином, комплексний аналіз історико-правових та соціологічних вимірів трансформації принципів судочинства є теоретичним підґрунтям для подолання деструктивної тоталітарної спадщини й забезпечення реальної легітимності судової влади в єдиному європейському правовому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри значну кількість наукових праць, присвячених судовій реформі в Україні, комплексний міждисциплінарний підхід, який органічно поєднував би історико-правові традиції з соціологічними реаліями сучасності, залишається теоретично нерозробленим. Різні аспекти цієї проблематики досліджувалися вітчизняними науковцями, чії праці утворюють теоретичне підґрунтя нашої розвідки.

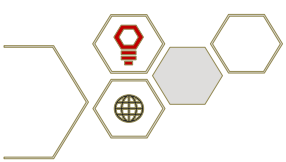
Зокрема, давньоруський етап та звичаєве право за «Правдою Руською» аналізували І. С. Лісна [1], О. М. Климчук [2], а також В. М. Єрмолаєв [3], котрі сфокусувалися на генезі права від звичаю до закону. Рецепція європейських інститутів литовсько-польської доби та Гетьманщини знайшла відображення у працях Ю. Кондратюка та О. Гордійчука у контексті впливу Магдебурзького права на формування демократичних засад [5]. Питання імплементації Литовських статутів та їхній вплив на сучасний судовий процес обґрунтували С. Г. Кельбя [7], а також І. В. Музика, Г. П. Тимченко та А. Р. Крусян [6], тоді як специфіку судоустрою та правового захисту козацької держави узагальнили С. Бандурка [8] та О. Биркович [9]. Модернізаційні процеси XIX століття

досліджено В. Р. Сендецьким крізь призму впливу реформи 1864 року на становлення адвокатури [10], а також М. Р. Дзіковським, який проаналізував австрійську судову систему як альтернативну ліберальну модель [11]. Натомість соціологічний вимір та сучасні трансформації правосуддя стали предметом уваги Д. Стрілка, який розглянув природу правового нігілізму [12], О. І. Литвинчук, яка дослідила зміну парадигми правосуддя через конституційні реформи [13], а також О. З. Хотинської-Нор та О. В. Саленко, котрі обґрунтували феномен довіри та легітимність судової влади [14]. Зрештою, виклики, пов'язані з новітнім процесом цифровізації та системи «Електронний суд», висвітлено у праці О. О. Барабаша [15]. Проте, незважаючи на високу цінність цих розвідок, у вітчизняній науці все ще бракує цілісного аналізу сутнісної природи інституційної гібридності, коли європейські стандарти поєднуються з пострадянськими практиками.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний масив наукових праць, присвячених судовій реформі в Україні, доктринальне осмислення трансформації принципів судочинства залишається фрагментарним. Наявні дослідження переважно обмежені суто нормативним аналізом законодавчих новел або констатацією низького рівня суспільної довіри до судів. Водночас комплексний міждисциплінарний підхід, який органічно поєднував би історико-правові традиції із соціологічними реаліями сучасності та європейським компаративним контекстом, залишається теоретично нерозробленим.

Зокрема, бракує цілісного аналізу механізмів впливу тоталітарної спадщини на практичну реалізацію принципів незалежності суду, змагальності та доступності правосуддя. Недостатньо висвітленими є соціологічні чинники відновлення легітимності судової влади в умовах воєнного стану, наслідки її інтенсивної цифровізації, а також сутнісна природа інституційної гібридності вітчизняної судової системи. Окреслене становище зумовлене тривалим домінуванням у правознавстві догматичного підходу та відокремленістю

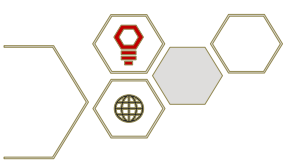
емпіричних соціологічних досліджень юстиції від історико-правового аналізу її генези.

Заповнення визначених наукових лакун є критично важливим, оскільки без урахування історичних детермінант та соціологічних механізмів легітимації судова реформа ризикує залишитися інституційно поверхневою, а принципи судочинства декларативними.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). З огляду на зазначене вище, метою статті є комплексне історико-правове та соціологічне осмислення трансформації принципів судочинства в процесі розбудови правової держави в Україні у світлі сучасних європейських тенденцій.

Для досягнення цієї мети передбачається вирішити низку взаємопов'язаних завдань: простежити історико-правову еволюцію принципів незалежності суду, верховенства права, доступності правосуддя, змагальності, гласності та рівності перед законом на теренах України; проаналізувати соціологічні чинники, що визначають рівень реалізації цих принципів та ступінь суспільної довіри до судової влади; здійснити компаративний аналіз українських реалій з досвідом країн Центрально-Східної Європи та європейськими стандартами; виокремити невирішені аспекти проблеми та розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо подальшого вдосконалення судової системи.

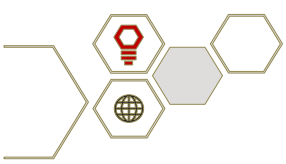
Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-методологічне осмислення концепту правової держави вимагає аналізу інституційного середовища, яке забезпечує верховенство права, захист фундаментальних свобод та обмеження владного свавілля. Ключовим елементом цієї конструкції виступає судова влада, функціонування якої базується на системі фундаментальних принципів. Дослідження трансформації цих засад в Україні потребує ретроспективного аналізу, оскільки сучасні деформації та вектори розвитку правосуддя детерміновані історико-правовими витоками національного судочинства.

Першим етапом кодифікації, що зафіксував зародження та первинну еволюцію принципів судочинства на українських землях, став правовий звід «Руська Правда». Ця пам'ятка відбила перехід від архаїчного звичаєвого регулювання до систематизованих процесуальних норм. Завдяки «Руській Правді» тогочасний судовий процес набув чітко вираженого змагального (обвинувального) характеру [1, с. 55]. Зародження принципу диспозитивності виявлялося в тому, що процес ініціювався виключно потерпілою стороною, яка одночасно виступала позивачем. Початкові форми принципу рівності сторін реалізувалися через симетричні процесуальні права учасників спору щодо надання доказів. Окрім того, судочинству цього періоду були притаманні елементи публічності та гласності, оскільки розгляд справ відбувався відкрито на торгу, у князівському дворі або в межах общинного (вервного) суду.

У межах виокремлених «Руською Правдою» процесуальних стадій, таких як залич, звід, гоніння сліду формувався специфічний інститут доказування [2, с. 18]. Систему доказів становили власне зізнання, показання очевидців (видоків) та осіб, що характеризували процесуальний статус сторін (послухів). Попри легітимацію ірраціональних засобів встановлення істини шляхом ордалій («судів Божих» у формі випробування залізом чи водою), присяги та жереба, у кодексі простежується тенденція до гуманізації та посилення публічно-правового начала. Обмеження інституту кровної помсти та її заміщення системою штрафів на користь князя (вирами) і потерпілих (продажами) свідчили про поступову монополізацію судово-охоронної функції державою. При цьому функціонування вервних судів за участю «добрих людей» або «мужів» репрезентувало принцип колегіальності та відображало соціокультурну потребу суспільства у колективній справедливості [3, с. 14].

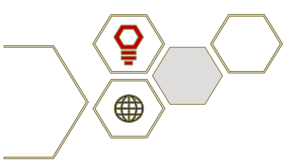
Компаративний аналіз давньоруського судочинства з правовими системами тогочасної Європи виявляє як типологічну спорідненість, так і сутнісну специфіку. Спільними рисами для Київської Русі та ранньосередньовічної Західної Європи, зокрема, зафіксованих у Салічній

правді, були домінування звичаєвих витоків, змагальність процесу та застосування ордалій. Водночас у західноєвропейському регіоні швидше рельєфно виокремився становий характер правосуддя, реалізований через сеньйоріальну юрисдикцію над залежним населенням. Натомість у давньоруській державі територіальна община (верв) значно довше зберігала автономію у здійсненні правосуддя, мінімізуючи на ранніх етапах прямий феодалний тиск. «Руська Правда» демонструвала відносну універсальність процесуальних норм для категорій вільних людей [4, с. 15]. Водночас, на відміну від Візантійської імперії, яка успадкувала розвинену римську кодифікацію, або Західної Європи, де з XII ст. завдяки Болонській школі розпочався рецепція римського права, давньоруське судочинство розвивалося як казуальне та емпіричне. Відсутність професійного стану юристів компенсувалася високим рівнем залученості соціуму до судових процедур, що заклало специфічні ментальні архетипи сприйняття правосуддя, які продовжують впливати на соціологічний вимір сучасної судової системи України.

Новим етапом трансформації принципів судочинства на українських землях стало поширення Магдебурзького права, яке імпортувало західноєвропейські інститути муніципальної автономії та професіоналізованого правосуддя. Звільняючи міста від юрисдикції феодалної адміністрації, воно закріпило принцип інституційного розмежування владних повноважень. Судові функції делегувалися магістрату, а саме колегії лавників, що здійснювали кримінальне судочинство та раді, що спеціалізувалась на цивільних та господарських спорах [5, с. 41].

Завдяки магдебурзьким кодифікаціям принципи усності, гласності та змагальності отримали раціонально-формалізоване наповнення. Було впроваджено систему інстанційного апеляційного оскарження, обов'язкову архівацію рішень у міських книгах та засадничий принцип законності «немає злочину й покарання без закону». У масштабах Центрально-Східної Європи

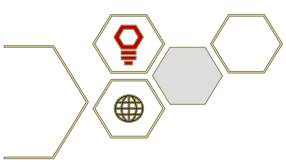

Магдебурзьке право виступило інструментом правової уніфікації, започаткувавши перехід від персоніфікованого середньовічного суду до станового інституційного правосуддя, що гарантувало рівність міщан перед законом у межах їхнього статусу.

Паралельно суттєвий системний вплив на генезу процесуального права справили Литовські статuti (1529, 1566, 1588 рр.). Написані староукраїнською (руською) мовою, вони синтезували давньоруську спадщину («Руську Правду») з нормами польського, литовського та німецького права. Найбільш прогресивний Третій Статут 1588 року радикально модернізував судоустрій, запровадивши чітку спеціалізацію судів для шляхти: земські вирішували цивільні спори, гродські – кримінальні, а підкоморські – земельні.

Статuti, через обов'язкове ведення протоколів та актових книг, нормативно закріпили панування принципу писемності процесу, встановили жорсткі процесуальні строки, деталізували інститут свідків та обмежили архаїчні форми доказування. Важливим кроком у розвитку принципу незалежності суду стало нормативне обмеження свавілля державної адміністрації та запровадження юридичної відповідальності суддів за неправосудні рішення.

Особливе значення для розбудови правової держави мало становлення інституту судового представництва, прокураторів або речників, що заклало підвалини майбутнього принципу забезпечення права на захист (адвокатури). Якщо Статут 1529 року лише легітимував участь представника у процесі та визначив майнові й кваліфікаційні вимоги до нього, то кодифікації 1566 та 1588 років детально регламентували цей інститут. Було розмежовано повне та допоміжне представництво, впроваджено обов'язкове оформлення повноважень через «мандат» та встановлено сувору відповідальність прокуратора за недобросовісність чи розголошення таємниці клієнта. Визначним досягненням Статуту 1588 року став обов'язок суду призначати захисника незаможним

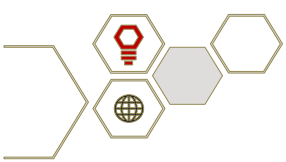

підсудним, що є раннім історичним проявом принципу доступності правосуддя [6, с. 421].

У порівнянні з локальним Магдебурзьким правом, Литовські статuti мали універсальний загальнодержавний характер. Їхня синергія сформувала на українських землях специфічну, поліюридичну судову практику. Поєднання раціональних німецьких муніципальних форм із системним процесуальним правом Статутів забезпечило високий рівень професіоналізації правосуддя, інтегрувавши тогочасну українську правову культуру в загальноєвропейський контекст [7, с. 6].

Специфічним етапом генези вітчизняного процесуального права стала доба Гетьманщини, що позначилася спробою розбудови автономної козацької державності. Судочинство цього періоду базувалося на поліюридичному синтезі козацького звичаєвого права, Третього Литовського статуту, Магдебурзького права та початкового впливу російського імперського законодавства. Інституційну структуру утворювали Генеральний військовий суд (вища апеляційна та наглядова інстанція), а також полкові й сотенні суди. Суттєвою особливістю системи, що відображала соціополітичні реалії козацької держави, було тривале поєднання судових функцій із військово-адміністративними в діяльності полковників та сотників, що стримувало остаточне втілення принципу інституційного поділу влади.

Попри військово-становий характер, судовий процес у Гетьманщині послідовно відтворював принципи змагальності, усності та гласності. Разом з тим, у цей період чітко простежується тенденція до посилення принципу писемності процесу, що виявлялося в обов'язковій фіксації рішень у полкових і генеральних канцеляріях та домінуванні письмових доказів [8, с. 42]. Кульмінацією доктринальної уніфікації процесуальних засад стала кодифікаційна праця «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., де системно регламентуються інститути підсудності, доказування та апеляційного оскарження, мінімізуються прояви адміністративного свавілля

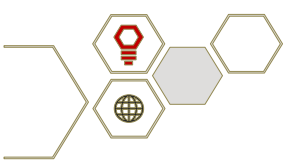
старшини, закладаючи при цьому нормативні основи принципу законності [9, с. 114].

Компаративний аналіз із тогочасним європейським контекстом засвідчує наявність суперечливих тенденцій. У XVII–XVIII ст. у Західній Європі, зокрема, в абсолютистській Франції та в межах англійської системи, відбувався перехід до централізованих, раціональних судових систем, що супроводжувався професіоналізацією суддівського корпусу. Просвітницькі концепції Ш. Л. Монтеск'є, Ч. Беккарія обґрунтовували автономію гілок влади, незалежність суддів та гуманізацію покарань.

Поступовий наступ російського царату після 1654 року, що завершився ліквідацією гетьманства у 1764 р. та полкового устрою протягом 1780-тих рр., призвів до примусового поглинання українського судочинства загальноімперською системою. Російський абсолютизм уніфікував судові установи, скасувавши автономні національні інститути та деформувавши питомі принципи судочинства.

Судова реформа 1864 року в Російській імперії ознаменувала перехід від феодально-станової до буржуазно-ліберальної моделі правосуддя. Її головним здобутком на українських землях стало нормативне закріплення та практична реєпція засадничих принципів незалежності й незмінюваності суддів, гласності, змагальності та рівності перед законом. Створення інститутів суду присяжних і професійної адвокатури (присяжних повірених) зумовило вагомі соціокультурні наслідки. Залучення широких верств соціуму до відправлення правосуддя суттєво підвищило рівень правосвідомості населення [10, с. 97].

У компаративному вимірі ці перетворення корелювали із загальноєвропейським ліберальним трендом, зокрема з австрійськими реформами 1849-1873 рр., які на західноукраїнських землях забезпечили вищий рівень професіоналізму та мовну доступність суду. Проте, будучи «революцією зверху», реформа 1864 року залишилася незавершеною: збереження селянських волосних судів та адміністративний тиск самодержавства на мирових суддів у

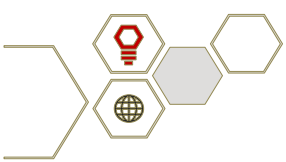
політичних справах обмежили її потенціал як інструменту розбудови класичної правової держави [11, с. 61].

Радянський період став етапом кардинального зламу та глибокої інституційної регресії принципів судочинства. Більшовицька ліквідація попередньої системи зруйнувала правові засади юстиції. Утвердження концепту «соціалістичної законності» та пріоритету політичної доцільності над правом детермінувало повну ліквідацію незалежності суду, підпорядкування його партійній номенклатурі та поширення «телефонного права». Спроби процесуальної формалізації у післясталінський період не змінили тоталітарної суті системи, принцип змагальності залишався декларативним через абсолютне домінування прокуратури над захистом, суд функціонував як інструмент ідеологічного контролю.

Найбільш руйнівним виявився соціологічний вимір радянського судочинства. Десятиліття тоталітарного інструменталізованого правосуддя сформували в українському соціумі стійкі ментальні деформації: тривкий правовий нігілізм, сприйняття суду як репресивного органу, а не гаранта прав, та практику вирішення правових конфліктів позаправовими засобами. Позаяк інституційні форми змінюються значно швидше, ніж глибинні соціокультурні матриці поведінки, ця спадщина стала базовим деструктивним чинником у процесах трансформації суверенної судової влади [12, с. 217].

Проголошення незалежності України у 1991 році та прийняття Конституції 1996 року започаткували деформалізацію радянських процесуальних догм і нормативне закріплення європейського вектора правосуддя. Проте, як засвідчує сучасний етап державотворення, формальний трансфер західних правових інститутів зіштовхнувся із запеклим опором пострадянської корпоративної культури та деформованої суспільної правосвідомості.

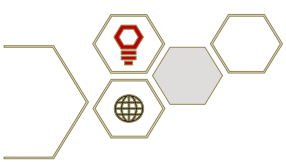
Емпіричний аналіз сучасного етапу трансформації принципів судочинства в Україні унаочнює соціологічний феномен, який у науковій

літературі визначається як інституційна гібридність. Вона виявляється у суперечливому поєднанні прогресивних європейських процесуальних форм із реліктовими пострадянськими практиками корпоративного управління та правосвідомості. Судова реформа, розпочата 2016 року, оновила інституційний ландшафт через перезапуск Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів, а також впровадження спеціалізованої антикорупційної юстиції. Проте соціологічні моніторинги фіксують, що нормативне закріплення принципів незалежності суду та верховенства права суттєво випереджає їхнє реальне соціокультурне засвоєння як суддівським корпусом, так і суспільством загалом [13, с. 68].

Критичним індикатором цієї диспропорції є стійкий дефіцит суспільної довіри до судової влади, який безпосередньо загрожує внутрішній легітимності державної влади. Ці внутрішні соціологічні закономірності корелюють із зовнішніми компаративними оцінками. Зокрема, найслабшими чинниками розвитку судочинства в Україні залишаються вразливість суддівського корпусу до корупційних ризиків, тривалість розгляду справ та дефекти забезпечення фундаментальних процесуальних прав. З соціологічної точки зору, такий стан є наслідком збереження неформальних мереж впливу та правового нігілізму, які блокують трансформацію принципів судочинства з суто декларативних гасел у дієві соціальні практики [14, с. 674].

Додатковим детермінуючим фактором сучасного етапу стали виклики воєнного стану та пов'язана з ними цифровізація правосуддя. З одного боку, робота судової системи в умовах повномасштабної агресії продемонструвала високу інституційну стійкість, адже попри безпекові загрози, суди не припинили відправлення правосуддя, що підтвердило життєздатність держави. З іншого боку, впровадження підсистем ЄСІТС (Електронного суду), дистанційних засідань та елементів автоматизації істотно трансформувало класичні принципи судочинства.

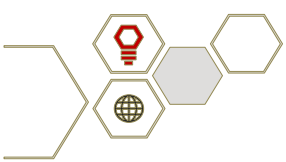

Цифровізація частково нівелювала проблему фізичної недоступності правосуддя та оптимізувала строки розгляду справ. Проте вона водночас актуалізувала ризики «цифрової нерівності» через регіональні диспропорції в інфраструктурі та енергопостачанні й породила нові доктринальні дискусії щодо меж обмеження принципів безпосередності, усності та публічності судового розгляду під час використання віддалених комунікацій [15, с. 60].

Таким чином, сучасний етап розвитку судочинства в Україні доводить, що механічний трансфер європейських стандартів і рекомендацій Венеціанської комісії без урахування соціокультурного контексту не здатний автоматично ліквідувати пострадянську матрицю правосуддя. Успішна розбудова правової держави вимагає не просто чергової зміни законодавчих формулювань, а глибокої трансформації правової культури, що є тривалим соціологічним процесом, який потребує постійного наукового супроводу та верифікації.

Висновки. Дослідження генези принципів судочинства довело, що вітчизняна правова культура має європейське коріння, закладене ще у «Руській Правді» та розвинене кодифікаціями Литовських статутів, Магдебурзького права й доби Гетьманщини. Ліберальні реформи XIX ст. закріпили ці засади, проте їхній розвиток був перерваний радянським періодом інституційної регресії, який сформував правовий нігілізм та системну недовіру суспільства до суду.

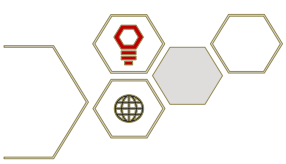
На сучасному етапі спостерігається розрив між європейською нормативною моделлю правосуддя та реальними соціальними практиками, що породжує «інституційну гібридність». Сучасна трансформація відбувається в умовах безпекових загроз, які підтвердили інституційну стійкість юстиції, але актуалізували дискусії щодо меж модифікації класичних принципів усності й безпосередності в умовах цифровізації. Ефективне утвердження фундаментальних засад судочинства вимагає не просто перманентного оновлення законодавчого тексту, а комплексної трансформації правової

культури на основі синергії історичного досвіду, політичної волі та соціологічного моніторингу емпіричних практик.

Список використаних джерел

1. Лісна І. С. Історія становлення судової влади та суб'єктний склад судового процесу в Київській Русі. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. №2 (44). С. 54-60. DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2022-44-2-54-60>
2. Климчук О. М. Історико-правовий аналіз зародження розшукової діяльності за часів Київської Русі (IX-XIII ст.). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №4. С. 16-19. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/2>
3. Єрмолаєв В. М. До питання злочину та покарання за «Правдою Руською». *Проблеми законності*. 2025. Вип. 169. С. 6-19. DOI: 10.21564/2414-990X.169.334747
4. Зайцев О. М., Польова А. В. Від звичаю до закону: «Руська Правда» в історії України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2025. Т. 36 (75). № 2. С. 13-20. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.2/02>.
5. Кондратюк Ю., Гордійчук О. Магдебурзьке право як чинник формування демократичних засад в українській політичній традиції. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2024. №5(5). С. 38-43. DOI: [https://doi.org/10.26642/sas-2024-5\(5\)-38-43](https://doi.org/10.26642/sas-2024-5(5)-38-43)
6. Музика І. В., Тимченко Г. П., Крусян А. Р. До питання про вплив Литовських статутів на розвиток сучасного судового процесу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 12. С. 419-423. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-12/94>
7. Кельбя С. Г. Статути Великого Князівства Литовського як джерело правовладдя в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 5. С. 3-6. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.5.1>

8. Бандурка С. Судочинство та правовий захист у Гетьманщині. *Наше право*. 2021. № 1. С. 37-45. DOI 10.32782/NP.2021.1.6
9. Биркович О. Етапи та особливості судоустрою та судочинства Гетьманщини (друга половина XVII – кінець XVIII ст.). *Education, Law, Management*. 2020. № 3 (31). С. 112-118. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.1.19>
10. Сендецький В. Р. Вплив судової реформи 1864 року на становлення адвокатури в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Вип. 83. Ч. 1. С. 94-99. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.12>
11. Дзіковський М. Р. Судова система Австрії за Конституцією 1867 року. *Часопис Київського університету права*. 2020. №3. С. 60-64. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.09
12. Стрілко Д. Правовий нігілізм та шляхи його подолання в сучасних умовах. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. 3. С. 216-220. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.35>
13. Литвинчук О. І. Конституційні зміни 2016 року як зміна парадигми правосуддя. *Нове українське право*. 2024. Вип. 5. С. 66-70. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.5.9>
14. Хотинська-Нор О. З., Саленко О. В. Феномен довіри та легітимність судової влади: національні позиції vs міжнародні стандарти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №1. С. 671-675. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/160>
15. Барабаш О. О. Цифровізація правосуддя у контексті впровадження системи е-суд: виклики та завдання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. №1. С. 57-66. DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-1-8>